

A f

6029

72 58 36

Bibliotheca.
funestissimo fato, Martis sevitia,
Bellonice ferocitate, Vulcani furore
ignivomo, devastata ac funditus
deleta, Berolini restaurata.

De. 11.

EPISTOLARVM
SELECTISSIMARVM

LEIBNITH
SCHVRTZFLEISCHII
THOMASII
SCHILTERI
SEBAST. SCHMIDII
JOBI LVDOLPHI
JOH. BVXTORFII
CLODII ET
MOLANI

DE CAS.

EX AVTOGRAPHIS NVNC PRIMVM
ERVTA,

PRODROMVM

MAIORIS OPERIS SISTENS,

CVRA

FRID. GEDICKII

V. D. M. PRAESID. ET ERGAST.
SPANDOV.

BEROLINI

APVD J. J. SCHÜTZ. C1313CCXXXXV.

EPISTOLARVM

SELECTISSIMARVM

FRIDERICI
SCHNEIDERII
THOMASII
SCHULTERII
SEBAST. SCHMIDII
JOH. LUDOLPHII
JOH. BAYTORFII

EX AVTOGRAPHIS SVIS PRIMVM

ERVATA

PRODROMVM

MAIORIS OPERIS SISTENS

1787

FRID. GEDICKII
V. D. M. PRAESID. ET ERGAST.
SPANDOV.

BEROLINI

MDCCCLXXXVII

VIRIS
SVMME VENERANDIS
EXCELLENTISSIMIS, DOCTISSIMISQVE
MICHAELI ROLOFFIO

S.S. THEOL. DOCTORI.
POTENTISSIMO BORVSSORVM REGI
A CONSILII SACRIS, BEROLI-
NENSIVM SACRORVM AN-
TISTITI SVMMO,

ET

JOH. PETRO SÜSMILCH

EIVSDEM SENATVS SACRI CONSILIARIO,
SACRORVM COLONIENSIVM PRAESV-
LI GRAVISSIMO, ET ACADEMIA-
RVM REGIARVM CVRATORI,

THEOLOGIS,
DE RE SACRA PARITER AC LITTERA-
RIA INMORTALITER MERITIS,

STATORIBVSQVE
FORTVNAE MEAE PIE SVSPICIENDIS
FELICITATEM!

VIRIS
 SUMME VENERANDIS
 EXC. M. S. S. M. S. DOCTISSIMO
 MICHAELI ROLOFFIO
 IN THEOL. DOCTORI
 POTISSIMO BORUSSORVM REGI
 A CONSILIO SACRO BEROL.
 IN SENATU SACRORVM AN.
 TITITI SUMMO

JOH. PETRO SÜZMILCH
 IN SENATU SACRO CONSILARIO
 SACRORVM COLONIENSIVM REBUS
 IN GRAVISSIMO ET ACACEMIA
 RVM REGIARVM CURATORI

THEOLOGIS
 DEE SACRA PARETER AC LITTERA
 RIA INMORTALITER MERITIS
 STATORIBVSQVE
 FORTVATE MERITE SVSMERENDIS
 FELICITATEM

VIRI
SUMME VENERABILES
EXCELLENTISSIMI
PATRONI
AETERNA RELIGIONE
PROSEQVENDI

Quod pietas, quod obseruantia dudum exstare
uoluit, fidei suæ publicum documentum, his
tandem pagellis **VOBIS** sacrum statuo, uereque
oppignoratum sisto. Quamuis enim Vestros ipsæ uix

) 3

fine

sine rubore ferant oculos, aliena nimirum, uilissimo munere, obferentes; falsa tamen mola, quum desint thura, litandum potius, gratissimamque prius uoluntatem, animi indicem, uel ipsismet **Vobis, Patroni Deuenerandi**, rite testandam duxi, quam insignia tot fauoris beneuolentiæque **Vestræ** documenta cordis intra penetralia diutius celare. Nec etiam religiose minus quondam sacra celebrabant, qui de parua acerra tribus digitis paucula quædam grana, quam, qui thuris integram lancem foco iniiciebant. Non etenim uirium mearum tam audax æstimator sum, ut uerbis uel aliquam gratiarum partem, consequuturum me sperem, quas **VOBIS** æternum debet, debebitque animus deuinctissimus, pietate saltem Patronis satisfactorius, & obsequio. Mori enim omnino uetat musa, tot olim, totque in dies apud me collocata beneficia, quæ sane, donec hos reget spiritus artus, animo numquam excident, eruentur numquam. Cui ergo potius, quam **VOBIS, Viri**, pagellas hæc inscriberem, quorum splendore, quidquid ipsis gratiæ forte deest, tute sibi conciliatum fore gestiunt?

TIBI

TIBI inprimis, **VENERABILIS RO-**
LOFFI, uere Parentis loco æuum colende, Tibi
omnino, quem in Speneri immortalis uices post sua lustra
e uoto jam suffectum ueneramus, & ipsa Speneriana, &
tanto uiro, qua orbis patuit, ab aliis sacrata, præcipuo
quodam iure tribuenda putarim, jam tributa. Quemque
fugit Theseum amicitiaæ fœdus, quo Lütkenio suo,
Spenerus arctissime coniunctus erat? ut pari iure
TIBI, VENERANDE SÜSMILCH,
qui nunc, munia illius olim, dignissime ornas, ad Spene-
rum hæcce, tradam.

At quorsum ego? Neque in publica commoda pec-
care aüssim concatenata negotia uestra curasque pro rei sacræ
æque ac litterariæ felicitate excubantes male moraturus. Ne-
que ipsummet spatium spatiosissimum pietati quamuis
disertissimæ uotis sufficeret, e uoto pro **Vestra, Viri**
Summe Venerabiles, incolumitate concipiendis,
ipsis uotis nostris longe superiore. Valete igitur,
Parens,

Parens, Patronique optimi, bonorumque omni-
um uincite uota cælum expugnatura & fauore Vestro,
quo mihi nil sanctius erit quidquam, dignamini

SVMME VENERANDORVM
NOMINVM VESTRORVM

SPANDOVIAE

DABAM

Calendis Octobris

CICDCCXXXV.

Cultorem ac clientem
deuotissimum

FRID. GEDICKE.

Beneuolo Lectori

Salutem faustaque quæuis.

Orientem adorare solem, diris uero deuouere occi-
dentem, quod Deorum cultoribus, Cimmeriis su-
perstitutionis tenebris colluctantibus, olim admodum
erat solemne, nosmet, quibus clarior nitet lux, ex animo omnino
exsecramur. Tantum igitur abest, ut tumulos illustrium maio-
rum irreuerenter transeamus, occasumue magnorum eruditi orbis
fiderum minus obseruemus, orientes tantum stellulas admirantes,
ut potius post fata uirtuti quoque lauros suas promeritas decernere
bene ac decenter soleamus. Habet nimirum ætas nostra, in-
numera habet, quæ sibi posterisque gratis impense gratuletur. Non
etenim tetrico uultu inuidia adhuc scriniis incubat, egregiis maio-
rum monumentis refertissimis; non auri nefanda fames, reli-
quias doctorum Sybillinorum instar, pretiosissimo ponderat
uestigali; non inuidus fastus propilæa Mineruæ Sacrariaque plus sim-
plici Memnonis columna insignita, Jasonis præda sanctius, obserat
imagi-

A

imaginesque fumosas ac scripturas indigno squalore obduci finit. Vicit potius inuidiam sapientia suosque cultores liuida tabe immunes e uoto expugnauit. Patent hinc Palladis sacraria ubiuis, patent reconditissima; quæque catenis olim claustrorumque uinculis compingebantur, spissa uolumina, publica iam luce donata, gratulabundi intuemur. Honori hinc ducunt iamiam uoluptatique, uiri, saniora quibus præcordia suxit numen, recondita passim doctorum monumenta, tenebris indigna, luci dare, publicoque hoc scenore, Apollini Musisque sacro, innumeros sibi deuinciunt. O tempora sane fortunata, felicissimis olim longe superiora. Quem etenim fugit celebratissimos uiros paucissimos ingenii sui fetus, ipsismet uiuis adhuc, euulgare, sed plures maxime ultima poliendos lima, publicandosue, amicis nepotibusque tradere? qui tamen ipsi haud rarius tempore & occasione præpediti proposito excluduntur. Neque etiam latet peritiores quosuis, epistolas doctorum uirorum mutuo cum aliis collatas iniquissimam subinde sortem inprimis pati, ac tinearum uermiumque condimentis, aut uenalium tegumentis dari, ipsis ne dicam flammis indignissime substerni. Nesciunt enim homunciones illi pretium quibusuis a uere eruditis consignatis rite statuendum, neque secus, ac uulgus, sapere contendunt. Sapiunt autem probeque norunt emunctioris naris quotquot, quæ ignorant isti. Norunt illi, doctos, suauiter litterarum commercio, notatu digniora quæuis inuicem cum aliis communicare, proutque nullam sine linea diem, nullas ita epistolas absque sale & condimento facile ablegare. Norunt illi, priuatis hisce epistoliorum parietibus tuto committi posse, quæ propalare omnino timerent. Norunt, uel dictionis ornatae lepidæque, uel rerum delectu habito, utrumque in epistolis doctiorum inueniri, reperiri que debere, quibus & delectare & prodesse cupiunt. Laudabilem ergo operam posuerunt, & nunc ponunt, quotquot tam præclara ingeniorum monumenta non fanctæ solum afferuanda, uermiumque ab iniuria aliusue fortis indignæ tuenda; uerum, quod summa est, publica etiam luce honestanda curarunt.

rarunt. Neque enim iustum est, ut de uirorum tanto laudum fastigio positorum scriptis intercidat quidquam, qui & ætatem suam præclarissimis studiis consumserunt & scriptis maxime dedolatis posteritati consultum uoluerunt. Versantur inde sub manibus nostris tot egregiæ, quamuis posthumæ, lucubrationes sat lucernas olentes, totque eximii epistolarum fasciculi, suasmet laudes decantantes. Viuunt hinc in nostris annalibus celeberrima *Korboliionum*, *Kappiorum*, *Gruberorumque* nomina, quibus inæstimabile cymælion epistolarum summi *Leibnitii* debemus, egregiis suis collectionibus posteritati oblatum. Non is ego quidem sum, qui se pede suo metiri nesciat, & uirum suarum ignarus, leuidenses hosce conatus illorum præstantissimis adsociari cupiat. Juuat tamen ac prodest, magno quoque imitari, uestigiaque quantumuis prægressa laudabili uirium legere contentione.

Licuit mihi nimirum tam felici esse, ut tritas quasdam schedas B. patris sciscitanti insignis apparatus epistolicus epistolarum celeberrimorum auctorum uarii ordinis facultatisque in manus incideret, quorum iam Decadem Beneuolo Lectori sisto. Auctores illæ agnoscunt plurimos celeberrimos uiros, itidem uiro nostratium Theologorum principi ac sanctioris doctrinæ uere Atlanti, *Spenero* inquam, consecratæ sunt, quas iterum abscondere rosisque scriniis abdere, religionem merito duxi; auctoresque mihi fuere fautores & amici doctissimi, ut hæc typis exscribenda publicique iuris facienda curarem. Promulsidem ergo potius, quam Prodromum, maioris operis sisto, quæ si saluam mouerit cordatioribus doctarum reliquiarum amicis; operosiori collectioni pariter, quantum per officium sat onustum ualetudinemque licebit, manus addere nullus detrectabo. Imparem equidem numerum epistolarum huius alteriusque auctoris asseruo, prout ipse eosdem uel pauciori uel crebriori commercio ad respondendum *Spenerus* inuitauit; aliquot etiam annos tantum tangunt, quum forte in alias manus cetera uolumina peruenerint; quæ tamen adsunt sat multæ, omnes ferme,

uel temporis uel rei sanctioris, litterariae & ciuilibus tunc statum, fataque mirifice illustant; ne de plurimarum elegantia dicam, quae suos sola iam allicit & demulcet lectores. Vel ex his ergo, uel subsequituris, iudicet Lector Beneuolus, quid sit, *ex ungue leonem*. (*) Vt uero nomina celebriorum huiusce apparatus epistolici auctorum, Lectori constent; alphabetico sic dicto ordine, nullo dignitatis munerumue delectu habito sic accipiat: Antonius, Val. Alberti, Artopaeus, Altingius, F. Gerh. & Christ. Arnoldi, Arcularius, Job. Wilh. Baierus, Bucelinus, Andr. Barbisus, Job. Christ. Becmannus, Balbinus, Bebelius, Nicol. Bergius, Breithaupt, Boeländer, Boeclerus, Bogdanus, Botfacus, Erasim. Job. Brochmandus, Brodtbequius, Job. Buxtorfius, Brunnemannus, Bürcklinus, Clodius, Calouius, Janus Chybraeus, S. B. & Job. Bened. Carpzouii, Dassouius, Dannhauerus, Disenbach, Dillherr, Duræus, Edzardus, Esentwein, Ahasu. & Job. Fritschii, A. H. & F. Sim. Franckius, Fechtius, Job. Fabricius, Feller, Frischmuth, Faber, Job. & Isaac Faustii, Freinshemius, Forstnerus, Franckensteinus, Frommannus, de Fasold, zum Fürstenstein, Gezelius, Gramsius, Grabonius, Gerdesen, Job. Jac. Gesnerus, **Grosgebauer**, Greenius, a Gemming, a Greiffencrantz, Hartmannus, Haberkornius, Hannekenius, Thom. Hafuis, Harprechtus, Hannemann, von der Hardt, Heroldus, Hertius, Hinckelmannus, Horbius, Handelius, Job. Andr. & F. Ludw. Hochstetteri, F. A. & Georg Hildebrandi, Hopferus, Höslin, Henningius, ab Hobberg, Baro de Hertzberg, & Herberstein, Jacobi, Jägerus, Jenischius, Johannsen, Imbosius, Junia, Jungius, Kortboltus, Knorrius, Klefschius, Chr. Andr. & Theod. Kirchmaieri, Balt. Köpckenius Rud. Fr. Knichen, Köberus, Job. Fried. Kettnerus, Keckius, a Klettenberg, Jo. Wilh. & Just. Jac. Leibni-

(*) Conferri omnino hic meretur Morbosius. *Polybist. Litterar. Lib. 1. c. XXIII. §. 9.* dicens: Illud suaserim, si quis hanc operam sumere uelit, ut eruditorum litteras, hinc illinc in scriniis nonnullorum latitantes perquirat, atque in unum corpus compingat, alioquin perituras. Na is optime de re litteraria meretur. Conf. etiam c. XXVII, integrum sere de Epistolis ineditis eruditorum.

Leibnitz, Jobus Ludolfus, Georg Lami, F.W. & Wilh. Lyseri, Lisco-
aius, Leichnerus, Leurwein, Christ. & Joh. Sigfr. Lehmanni, Lauter-
bach, Layritius, Lucius, G. Langius, Masius, F. F. & Gerhard Maye-
ri, Morellus, Molanus, Meisnerus, D. G. & Caspar Molleri, Dan. &
Joh. Jac. & Heim. Mülleri, Meelführer, Joh. Burch, Joh. Georg & Joh.
Henr. Maji, Miegius, Mithobius, Model, Meschmannus, Melzelius,
Nuschius, J. H. Ortho, Obrechtus, ab Oppel, Joh. & Joh. Gottfr. Olearii,
Adam & Luc. Osandri, Vinc. Placcius, Pragitzer, a Pröck, Potzerne,
Peterfen, Pomarius, a Pöllnif, Christ. Prætorius, Pretten, Paulus Pater
A. Pfeifferus, Joh. Balb. Ritterus, Rittersbusius, Rechenbergius, Rebha-
nius, Rothmäler, Rostenschelus, Rudraufus, Reckardus, Richardi, Rum-
pelius, Balb. Raith, Reinesius, Reiserus, Raunerus, Ringeldörfer, Ren-
nepager, Schurrzfleisch, Schilterus, Christ. Schraderus, Tom. Steger, Spech-
tius, M. Joh. Jac. & Wilh. Ludw. Speneri, filii, Segerus, de Schweinitz,
Stengerus, Stellerus, Scheiblerus, Salzmannus, Stübelius, Scribonius,
Soldanus, Balb. Scheidius, Schudt, Schelwigius, Stirnius, Siberus, Se-
bast. Schmidt, Joh. Schefferus, Schlüterus, Stollius, Sellius, Sutorius,
Andr. & Mich. Sennerti, Schellenbauerus, Salenius, Spitzelius, Theod. &
Joh. Schneideri, Straussius, Stroblus, Scherferus, Seyfried, Strauchii,
Sagittarius, Jac. & Christ. Thomasii, Chr. Teuberg, Tribbeckovius, Töp-
ferus, Veiel, de Vernoy, Vorbergius, Verpoortenus, Wagenfeilius, Was-
muth, Wedelius, Widerus, Wildius, Gottfr. Wegnerus, Tob. Wagnerus,
Joh. & Tob. Winckler, Mich. Waltherus, Weslingius, Joh. Georg & Lebr.
Wilckii, a Wolfffels, Wandalinus, Weidlingius, Const. Wolfsius, Willemer,
Wolfhardus, Zieggra, Zabarella, Casp. Zieglerus, Zobelius, Zellerus, de
Zanis, Zeidlerus, Abr. & J. Ad. Zinckii.

Hæcce nomina! quid litte-
ræ, manusque? Valere ergo juberem Benevolum Lectorem perpe-
tua felicitate, iustissimis nisi votis iustissimam adhuc petitionem sub-
nectendam præfigendamque arbitrarer. Credimus nimirum, & iure
credimus, unum alterumue doctissimorum uirorum eiusmodi thesauros epistolarum ineditarum scriniis suis sancte con-
dere easque uel ob raritatem uel proprium usum ab impres-

sione prohibere. Et forsitan offendent hæ pagellæ eiusmodi custodes prouidissimos, qui supplementis suis augere hunc apparatus egregie, communique mecum utilitati collectione editioneque eorum obstetricantes manus porrigere possent. Numquam uero nobismet persuaderi patiemur, fore, ut faustissimis hisce artium scientiarumque ubiuis ferme efflorescentium temporibus, incrementi quidquam inuideant, quod tamen impressione eiusmodi epistolarum omnino insigne exstaret. Quodsi ergo, Viri Amplissimi, Fautores Optimi, Vestrum quisquam ab iisdem auctoribus alias exaratas epistolas asseruet, obseruantissime rogamus, ut earumdem nobis copiam faciatis benignissime, tutissimam remissionem cum gratiarum actione deuincissima pollicentes. Ita enim eueniet, quod cordatiores mecum quiuis ex animo uouent, ut altius semper radices agant scientiæ, maioraque in dies capiant incrementa; ut memoria summorum uirorum, quos musa uetat mori, undique euoto renouetur, uel ipsismet litteris eorum nunc erutis, suauissimo nobiscum commercio eosdem loquentes conuersantesque audiamus. Ita Vale, Beneuole Lector, nostrisque conatibus, quantum in te est, promouendis, uel ipsorum auctori, sin merehor, faue. Spandouix e museo, Calendis Octobris MDCCLXXXV.

DE-

DECADIS EPISTOLARVM
AD SPENERVM

I.

Spenero J. G. Leibnitius. S.

Moguntiae ½ Decembr. 1670. Præsentis anni exitus affectum votis
testari iubet, idque ego hac occasione facio, cœlitusque Tibi
uires precor corporis animique ei muneri pares, quo in salutem ani-
marum amplissime exerceris. Clarissim. *Horbium* ualde amo, do-
leoque ei cum ualetudine sua non satis conuenire, quamquam eum
extra periculum fore non dubitem. Litteris eius nihil potest euenire
mihi dulcius, nihil præsentia ipsa, si eam sperare licet, optatius.
Certe eam si dilatum non ablatum tamen iri spero. Quare si rursus
scribendi occasio est, rogo, cum a me prolixissime salutes. Quod
me *speciminis huius iuris naturalis* participem reddidisti, gratias ago
ingentes. Valde delector auctoris non bona tantum uoluntate, sed &
intelligentia argumenti, quod sumsit in manus. *Grotium* certe di-
ligenter legit & cum fructu. Video dictionem etiam esse non pau-
lo puriorem, quam qua uulgo uti solent, quod apud me eruditionis
semper indicium est. *Methodi* duo semper genera agnoui, alteram
diuisuam, alteram *scientificam* atque, ut sic dicam *demonstratiuam*;
illa *Rami* est, hæc *Euclidis*, utraque suo loco utilis. Ac *demon-*
stratiuam quidem hætenus in moralibus præter *Thomam Hobbium*,
sed qui in multis ingenio suo abusus est, adhibuit nemo. *Diuisua*
in hoc specimine non ineleganter expressa est. *Diuisua*, connectit
terminos per diuisiones, *demonstratiua* connectit *propositiones* per de-
monstrationes. Ceterum an auctor specimen hoc uberiore aliquan-
do tractatione uestire uelit, discere ex ipso specimine non possum. Si
hoc ei consilium est; potero fortasse, si tanti putat, communicare
meum

meum ei in nonnullis, non quidem consilium, hoc enim parum decet non rogatum, sed saltem hortamentum præbere. Celeberrimi *Puffendorffii Corpus iuris naturalis* sub prælo sudare dudum mihi perscriptum est. Vidi & schedam, qua methodus eius adumbrabatur. *Musæi Chiloniensis liber de syncretismo fugiendo* prodiit, & audio *Wittebergenses* iam ad refutationem accinctos. Ita est scilicet, nos inter nos pugnamus; *Walenburgios*, *Fremmios* aliosque eius generis insultare nobis impune patimur. $\frac{1}{2}$ to huius mensis *Coadiutorem* hic electum *episcopum Spirensem*; idque unanimibus suffragiis non ignorabis. Eadem die *carmine aliquo lusi gratulatorio*, cuius aliquot exempla mitto, siquidem legi meretur. *Electori* rudiis tertius rebus ex sententia confectis *Herbipolim* hinc abiit. Publica negotia in incerto sunt inueniasque, qui dicant, *Ducem Lotharingiæ* seniore *Coloniæ* ab *Episcopo Argentoratensi* amice admodum tractari, ea potissimum spe, posse *Ducem*, auxiliis imperii desperatis, omnibusque in nepotem inclinantibus, qui tamen moras necit, exarmatarum ditionum restitutione ad *Gallicas* omnino partes trahi. *Colonienses* pariter & *Argentoratenses* nondum metum deposuere. *Crecquius Brisacum* scribitur & *Philippopolim* iturus. Vale sæueque.

II.

Eodem Auctore.

Mogunt. d. $\frac{3}{4}$ Aug. $\frac{1}{8}$ Sept. 1670. Iter meum vereor ne intercipiat belli illa tempestas, quæ se contrahit, quare nec de eo mentionem fieri velim. Ampl. *Boeclerus* scribit *Horbium* nostrum mox *Argentorati* fore, quod an Tibi quoque compertum sit, scire peruelim. In iis litteris, quas a Te curatas ad me dedit, scribit *Capellanum* epistolam a Te, cui adiunctum aliquid mei de *Jurisprudentiæ emendatione* fuerit, tum quidem accepisse nullam, quod miror. Sed tamen inte-

rea

reâ perlatam spero. Idem *Horbius Böclero* scripsit de uiginti & amplius *Duchefnorum* uoluminibus edita esse tantum quinque, cetera hodieque apud hæredes a se uisa expectare editorem, pari cum *Vorburgicis*, etsi magna in instituto est diuersitas, fato. *Clff. Winkelmannus* misit *Ills. Boineburgio* litterarum copiam, quas ad *Serenissimum Electorem Palatinum* dedit, cuius indignationem incurrerat, quod in recudendo *Heluici* theatro ubique per inscriptiones columnarum *Reformatos, sacramentarios* salutasset. Excusat uero sese exemplo auctoris ipsius, qui dudum ita fuerit loquutus ipsosque *Anglos* in editione *Londinensi* hoc epitheton tulisse aperit. Fuisse tamen sibi mutandi animum, cuius uestigium in ipsa impressione appareat, sed ob distantiam locorum, quum ubique monitor non adesset, priora a Typothetis retenta esse. Vidi nuper litteras atate anniculas, a *Patre societatis quodam ex India* scriptas, in quibus distincte refertur, denuo emergere in *China* societatis fortunas, Mathematicarum in primis scientiarum instrumento, quas *Chinenses* ut maximi faciunt, ita non satis tamen intelligunt. Destituunt enim in Astronomia & Theoriis & obseruationibus tam exactis, quam sunt nostræ, sed & Ephemeridum subsidio carent. Igitur quum capta aliquando occasione *Parres*, qui hætenus latuerant taciti, in *Calendario Chinesi* uitium esse monuissent, fuissetque eorum prædictio cælo teste confirmata; *Rex* eis Calendarii noui conficiendi negotium dedit. Vnde magnam sibi auctoritatem, multiplicesque fructus pollicentur. De re publica atque imminentibus malis ad Te scribere nihil attinet; solent enim talia citius rectiusque ad Vos perferri. Plura ab *Ills. Boineburgio*, qui recuperata, quæ Dei est gratia, sanitate ad uos excurret, disces. Vale.

III.

C. S. Schurzfleischius Spenero.

Wittenb. d. 10. Ianuar. 1680. Haecenus tacito suspensoque animo recti laudabilisque studii, quod in pietate instauranda ponis, euentum exspectaui: sed multi, quod peracerbe doleo, aut inuident Tibi hanc gloriam, aut mali praefractique sunt, ut nihil minus uelint, quam pietatis studium, quo aeterna, nec peritura gaudia sentiuntur. Tu uero strenue &, ut soles, etiam prudenter perge, ne habeant uel inueniant, quod Te pietatis alumnis ullo nomine inuisum reddat. Indiget, fateor, ecclesia emendatione: corruptelae passim sunt, & licentia dissolutique mores quorundam mentes animosque sic inficiunt, ut prope nesciam, quali modo remedium sit quaerendum. Domitor monstrorum, *Hercules* fit, qui uel in Academicis, quae pietatis seminaria appellantur, *Augie* istud stabulum expurget; quod alii utilitatis causa conuiuent, alii offensam metuunt, reliqui aliquid nomine suo dignum suscepturi tantum non deridentur atque exploduntur. Haec fabula est rerum humanarum, quum agitur de feriis, immo, quum de aeternis, quorum si iacturam faciamus, nihilo feliciores sumus bestiis, quae omni sui parte intereunt, penitusque collabuntur. Gaudeo autem uehementerque laetor ex urbe *Francosurtensi* ad nos dimissos esse iuuenes probos ueraeque laudis cupidos, & Tui nominis maxime studiosos, inter quos *Disenbachius* nuper magno cum auscultantium applausu disputauit. De utrisque *Orrhiis* nihil addo, quoniam & uitam & studia pie sapienterque instituunt & moderantur. Nec honore suo fraudandus *Faber* est, qui assidue hic cum doctis fuit, & *Opponentis* partes multum & frequenter expleuit. Illi enim mea opinione ineptiunt, qui sibi *Suffeni* sunt, uanaque persuasione se decipiunt & intempestiua fiducia ad ineptos conatus efferuntur, rati, in profuente nec
gra-

grauiter cohærente sermone omne eruditionis momentum esse positum, rerum certo usu & interiori sapientia destituti homines, sed ad stultitiam usque inflati. Qui de magnis uiris quum existimant, tum inscitiam produunt; uti apud Græcos quondam uulgus iudicare consuevit, dum artifices certarent. Interim Tu, Vir magne, feliciter age, & Dei honorem uindica & constanter, pro tua moderatione prudentiaque, feliciter propugna, æmulosque & inuidos Dei ope fretus uince & cum *Hartmanno*, *Horbioque* hoc certe maximum negotium feliciter perfice, nec spe, quam de *gentiliis insignibus* fecisti, nos diutius frustrare.

IV.

Chr. Thomafius Spenero S.

Lipsiæ d. 10. Nouemb. 1686. Quod scrupulos in lectione pagellarum mearum subortos haud grauatim communicare uolueris, debita gratiarum actione agnosco. Ac uti ex litteris Tuis sinceritatem ac prolixum in me affectum fusissime cognoui, ita, ne quid dissimulem, dolui ualde, in *Institutionibus* meis *Iurisprudentiæ diuinæ* ea tradita esse, quæ Theologiæ non consonent quæque Ecclesiæ ac publicam pacem turbatura sint, & Theologorum censuram, acerbam eam quidem, mereantur. Horrui, profecto, lecta epistola Tua incoquantiam meam, & quod per supinam aliquam negligentiam inuito mihi exciderint, quæ tantas turbas concitare apta forent; & uel ideo horrui, quod facile uiderem, Te, *Patrone maxime Reuerende* non posse non multum ita remittere de bona opinione, si quam forte de me conceperas, cui tamen tamquam Theologo genuino & maxima apud nos auctoritate ex merito pollenti mea studia præpimis commendare uolebam. Sed profecto quum legerem etiam obseruationes Tuas, spes maxima me erexit iterum, fore, ut si re-

sponſiones meas ſis lecturus, æquius iudicium de me & ſcopo meo
 ferres. In plerisque enim uidebam, Tecum me omnino ſentire,
 in plerisque deprehendebam mihi conſentientes Theologos or-
 thodoxos, in multis denique uidebam quæſtiones ſubefſe in utram-
 que partem diſputabiles, uel ad Theologiam parum pertinentes,
 uel hætenus probe diſcuſſas & ita nouam turbam in Eccleſia mini-
 me parituras. Facile tamen Te habebam excuſatum, partim, quod bre-
 uitas mea, qua uſus ſum in inſtitutionibus anſam haud dubie dede-
 rit expoſitioni uerborum a mente mea omnino alienæ; partim, quod ut
 ipſe coram ſaſſus es, negotia Tua ardua & promotionem pietatis
 in Eccleſiâ concernentia Tibi non permiferint leſionem contro-
 uerſiarum hætenus inter *Puſendorſum* & eius aduerſarios agitatarum.
 Qua propter ſubnixè rogo, uelis in meliorem partem interpretari
 ad tuas obſeruaciones, quas remitto, reſponſiones meas, extempo-
 raneas quidem & quales labor meus quotidianus permittit; unde ſi-
 mul excuſabis ſcribendi genus inpolitum, & ſi forte uerbum ali-
 quod præter opinionem calamus ibi poſuerit non bene conueniens
 cum ſumma, quam Tibi debeo, reuerentia. Neque enim Tecum
 diſputationem inſtituere & litigare animus eſt, ſed eum in finem il-
 las ſaltem transmitto, ut opinionem de me Tuam, quam enixe
 ueneror, ſi pote, reſtituam in integrum, & ne forte ſiniſtrius Tuum
 de ſcriptis meis iudicium cenſoris mei Summi *Bornii*, mentem a me
 alienet, atque præter intentionem tuam cenſuram eiusdem impedi-
 quum facile prouideam, fieri potuiſſe, ut ipſe inter familiares ſer-
 mones mentionem ſcripti mei iniiceret. Ceterum uti modo feci-
 ſti, ita ut & in poſterum ex ſequentibus plagulis, quarum aliquas
 iam tum miſi & reliquas ſuo tempore mittam, ulteriores obſeru-
 ationes Tuas haud grauatim, pro commoditate tamen Tua, mihi
 communicare uelis, ſummopere oro ac quemadmodum non deſpero,
 reſponſiones præſentes finem, quem intendo, conſequuturas eſſe,
 ita ut & me & ſtudia mea Tibi commendata eſſe in poſterum uelis ex
 animo precor. Deus te ſeruet.

Reſpon-

Responsio ad dictas obseruationes.

Ad. 1. dum p. 9. institut. mear. dico: pactum numquam obligare, non is sensus est, ac si consensum duorum uel plurium non sequatur obligatio. Contrarium enim prolixè declarabo in peculiari capite de fide seruanda; sed id uolo: obligationem, quæ pactum sequitur, non oriri ex ipso consensu, sed ex uoluntate legislatoris seruationem promissorum iubentis, ut fortius contradicerem *Hobbefio* ultimo uim obligationis ex pacto deducenti. Non uideo igitur, qualis sit differentia inter has phrasès, siue dixerim: *Legem obligare mediante pacto*, siue, *pactum obligare uigore legis*. Vtraque enim ni fallor, id intendit, legem quidem citra pactum obligare posse, sed pactum non obligare, si tollas legislatorem. Igitur etiam nec mea phrasis contradicet dictis scripturæ obligationem ex promissis toties inculcantibus & omnium minime dicto *Deut. 23. v. 21. 22. 23.*

Ad. 2. dum p. 10. legem æternam uoco figmentum *Scholasticorum*, non rem respicio sub hoc termino denotatam multo minus ipsam iustitiam diuinam aut ordinem naturæ. Hæc enim ἐν τῶν ὄντων ὄντων esse, quis diceret, nisi Atheus crassus? Sed hoc dico: ipsam legis applicationem, qua utuntur *Scholastici* in exponendo conceptu suo esse impropriissimam, seu, ut in obseruatione est, ἀκυρολογίαν esse in uoce legis. Neque arbitror absurdam esse loquutionem meam. Quod enim improprium est, cur non id fictum dicere possim?

Ad. 3. An bestia sensu careant annon? quæstionem mere philosophicam arbitror adeoque alterutrum horum, quod placeat, salua Theologia statui posse, æque ac in huic affini quæstione, de ratione beatorum. Qua propter etsi unum alterum-

quæ quoad expositionem doctorum *Ierem. 5. & Sir. 27.* addere possem, nolo tamen in alienam messem immittere falcem. Sed potius hoc loco eandem adhiberi posse puto responsionem, quam usurpaturi essent omnes Philosophi, qui communissimam sententiam, quod bestiarum ratione careant, sequuntur, si quis ipsis dictum servatoris obiiciat de prudentia serpentum & simplicitate columbarum.

Ad. 4. Canon: Nihil esse in intellectu quod non prius fuerit in sensu, ita tritus & vulgatus est, ita in omnibus *Peripatheticorum* Physicis existat, ut metuere non possim, eam ad *ἐπιφύλακτα* pertinere Theologiæ non consonantia. Obiectionem ex *Rom. 11.* responsio tollet ad punctum. 8.

Ad. 5. Regulas de imputatiuitate actionum humanarum omnes intelligo de foro humano. Tracto enim in toto hoc libro Iurisprudentiam, quæ pro ultimo fine habet tranquillitatem humanam conseruandam per legum exsequutionem & iustitiæ administrationem. Adeoque non contradico Dominis Theologis eorumque doctrinæ de imputatione peccati originis in foro diuino. Præterea puto canones, quos in Institutionibus posui, non peculiare esse *Pufendorfo*, unde hausi, sed communiter fere in libellis ethicis deprehendi, potissimum illum, de quo agitur in obseruatione.

Ad. 6. Dum statuo p. 48. quasdam leges diuinas salutem hominis in hac uita intendere, immediatam intelligo intentionem. Ita me ipsum cap. 2. explico §. 125. & 138. Ergo non nego omnem legem diuinam, quæ æternam salutem intendit, simul salutem in hac uita intendere, nego saltem quod immediate intendat. Id uero plane impium esset, si statuerem quamdam legem diuinam intendere hominis malum temporale

rale, quorsum uidentur spectare uerba ultima obseruationis: modo reuera intelligamus in quo hominis salus sit &c. Neque puto ullum tamen iota uerborum meorum huic expositioni fauere.

Ad. 7. Quæstio de imperio coniugali in statu integritatis ad proprie Theologicas, cuius affirmatio & negatio heterodoxiam inferat aut scandalum pariat in Ecclesia, non pertinet. Vnde quemadmodum non prætendo, ut eruditi opinioni meæ affurgant, ita nec hac parte opus esse arbitror ad argumenta obseruationis, responsiones, quæ mihi non desunt, prolixè afferre, aut in commentariis Theologorum nostrorum, qui cum mea sententia faciant, inquirere. Vnus instar omnium sit *Megalander* noster, qui ad *Gen. 3. p. m. 49.* ita inquit: *At se Heua in ueritate stetit, non solum non subiecta imperio uiri esset, sed ipsa quoque socia fuisset gubernationis, quæ nunc sola masculorum est.*

Ad. 8. Quæ hic de differentia inter tabulam rasam & nudam admonentur, approbo & per tabulam rasam intelligo nudam communi hodie philosophantium usu. Quod uero pro defensione doctrinæ *Scholasticorum* de principiis connatis adducitur; obiectio ex *Rom. u. v. 15.* ad eam iam dudum respondit *Iacobus Martini*, Theologus, ut puto, orthodoxus, *Partit. Metaph. sect. 3. qu. 4.* Nec alienus est a meâ sententia *Osiander*, in *typo legis naturæ p. 130. & p. 158.* Quin audio plures ex nostratibus Theologis & ipsum *Danhauerum* sententiæ meæ fauere, ut adeo rursus hæc adsertio mea Theologiæ non aduersetur.

Ad. 9. Voluntas hominis, si theologicæ & forum poli spectes tota ad malum inclinât, at, si politice & in foro soli rem consideres, fere tota. Nam Ethnici certe uirtutibus moralibus præditi fuerunt, etsi non Theologicis.

Ad. 10.

Ad. 10. Peccata actionum exteriorum in statu post lapsum si vitia status essent, non possent puniri delinquentes; sed omnes se excusarent per statum corruptum.

Ad. 11. Legem de concupiscentia, de qua Apostolus loquitur, positivam dixi. Hanc adsertionem meam aduersari omni Theologiae duriuscule dicitur. Ipse *B. Scherzerus* expressis uerbis sententiae meae adstipulatur, *System. Theol. Loc. 7. §. 9. p. 54. lit. B.* Accedit *Osiander*, in typo legis naturae p. 168. qui simul ad obiectionem in obseruatione formatam respondet, distinguendo inter legem naturae status primordialis & status post lapsum.

Ad. 12. Quaestio: an actiones physicae sint indifferentes? hactenus probe inter *Pufendorfium* & eius aduersarios uentilata est. Eius affirmatio uero quomodo periculosa uocari possit non uideo, si quis expositionem & limitationes meas attendat. Nota est distinctio Theologorum inter peccati materiale & formale. Quod ipsi peccati materiale uocant, ego actionem physicam uoco, sensu in scholis recepto. Odium Dei & proximi ideo non est exemplum actionis physicae, in uoce quippe Dei & proximi circumstantiae morales latent. Odium uero in se spectatum est actio physica, est peccati materiale, est indifferens.

Ad. 13. Quae hic de temporali & aeterna beatitudine differuntur, a legibus positivis intensa, iis adfertior. Sed mihi non aduersantur. Quin potius hic repetenda, ea quae dixi, ad punctum. 6.

Ad. 14. Duo hic notantur: 1) quod dixerim, legem ceremonialem intendere beatitudinem aeternam: 2) quod asseruerim, eam omnes homines ante Christum obligasse. Posterius errorem

rem esse fateor, quem iam in discursu ad Institutiones meas correxi, & in emendationibus, sub finem adiungendis, publice corrigam. Est tamen, ut puto, error magis Historicus quam Theologicus. Prius uero quod attinet, quum pleraque in ea lege contenta erant typi ad Christum, atque adeo simul fidem in Messiam respiciebant; sane Deus in eius latione primario salutem æternam respexit, etsi Iudæi per eius obseruationem non fuissent saluandi; certe non respexit beatitudinem & tranquillitatem hominis temporalem. Quidquid huius sit; utrumuis hic statui posse credo, saluis fidei articulis & absque scandalo.

Ad. 15. Hæc obseruatio non tam intendit destructionem assertio- nis meæ, quam, an *Grotius* a me dissentiat, adeoque mere historica est.

V.

Joh. Schilterus Spenero.

Jenæ 7 Ianuar 1682. Abuti me eximia humanitate Tua ac tempore Tuo, quod ἐξωραγήσεται illustri exemplo omnes doces, mihi dudum uiderer, nisi Tuæ, quas toties excolulatus, & de amore atque indulgentia tua certiores me subinde redderent & hæc quoque sacra essent, quæ tractamus, eaque haud uulgaria, sed τῆς ἀποστολῆς; certe magnum fructum exinde tum experior, tum spero. Inprimis quæ *meis de parallelismo* addidisti, plane recondita, mire me adfecerunt, multumque solatii attulerunt in his, quas quotidie nunc patimur, molestiis. Ceterum, quum quædam ex hactenus disputatis dilucidiori indigeant explicatione, ipseque sensa animi mei uberiora non ingrata Tibi fore significes; igitur de duobus præcipue capitibus, si lubet, agamus. Primum est, *an aliqua spes sit reliqua redimiendi Ecclesias Germaniæ & Galliæ?* De reliquis Ecclesiis reformatis plerisque, quod non abnuis, si, quorum ea res est, omnes eo neruos intenderent, gaudeo, idque alio tempore a te explicatius doceri expeto; nunc de sola *Romana* uideamus. Atque ipse quoque despe-

raui de *aula Romana* & ab ea sola dependentibus ecclesiis *Italicis*, sed de ceterarum rationum, *Germanicæ* præsertim & *Gallicanæ*, ecclesiis spem nondum penitus decollasse putavi. Ais: impossibile id esse stante primo capite de infallibilitate. *Ecclesiæ Rom. & Concilii Tridentini* auctoritate; neque *Gallos* auferos tangere hoc palladium. At uero iam dudum hoc attigisse atque percussisse non *Galli* modo, sed & aliæ nationes, mihi uidentur. Constat enim ex *Concilio Constantiensi* & *Basileensi* auctoritatem *aulæ Romanæ* conciliis subiectam tum fuisse. Etsi uero ista contra audentior iuit, constat tamen porro etiam in ipso *concilio Tridentino* eandem sententiam *episcopos Hispanos* adhuc fouisse. In *Gallia* porro non tantum *senatus regius* semper hoc defendit, sed & *Sorbonna* ipsa non amplius difiteri uidetur; testis est membrum illius *Edmund Richerius in Histor. Concilior. Vniuersali*, & omnes illi, qui *Bellarmini* & *Baronii* intentionem impugnandam sibi sumere. Neque ignotum est quantæ auctoritatis sit in *Gallia concilium Tridentinum*. Itaque arbitratus fui, non impossibile esse, ut *Rex Gallicæ*, qui faciem *Carolinorum* temporum desiderare uidetur, iterum aliquod concilium *Francofurtianum* aut *Basileense* conuocaret, atque ad ueteres *canones* atque *capitularia Francorum sedem Romanam*, præsertim, si contingeret eam uacare, ordinaret. Non obscure tale quid *St. Baluzius* mihi uisus est innuere in præfatione *Capitularium*. Certe hanc animositatem, quam *Germani* & *Galli* superioribus seculis habuerunt, cur non inclinante iam fato, hodieque habeant? Et imo scopum reuiniendi hoc schisma sine dubio habent, spem autem de *mera submissione*, credo, pridem amiserunt. Medium itaque illud præsto fit, ut *canon Constantiensis & Basileensis de libertate Ecclesiarum & Conciliorum contra Tridentinum* renouetur. Atque, quum possibile fuerit sub istis tenebris, quidni hodie in tanta luce *Euangelii*? Hoc fundamento præsupposito, abusus essent examinandi & abolendi, antequam ad dogmata & morum reformationem perueniatur; hæc enim tria inuicem separo omnino. *Dogmata* enim *mera* intelligo, non de abufibus, quos & *Confessio* nostra ab illis segregauit, & ut uidetur, præmittere fatius fuisset? abusus dico, qui

qui non solum *theoriam* spectant, sed *dogmata* circa *S. Liturgiam & cultum*, præsertim exterarum. Certe hinc felix reformationis primordium capiebatur ab *indulgentiis*, & quæ inde dependebant, qui abusus ab ipsis aduersariis agnitus & ni fallor, abrogatus per *Gallias & Germaniam*. His abolitis, deinde ad emendationem morum cuiusque ordinis & singulorum perueniendum, & denique ad *dogmata* mera u. g. de peccato originis, de iustificatione, de modo *presencie* carnis Christi in *S. Eucharistia* &c. Certe si *confessio* de his reseruatâ fuisset a *Confessoribus*, & soli abusus taxati; euitatum fuisset, tum schisma *Zwinglii*, quod progressum reformationis ualde sufflamabat. Si igitur persuaserim, non impossibile esse, ut *Canon Basileensis* reducatur, ut sententia *Parlamenti Parisiensis & Sorbonæ* in *Synodo nationis Gallicæ & Germanicæ* communibus suffragiis publicetur; credo in ceteris nobis conuenire. Prius autem confirmant inprimis etiam *sex Propositiones facultatis Theologicæ Lutetiæ de auctoritate Pontificis, confirmata sententia curiæ Parlamenti & declaratione Regiæ A. 1663. die 30 Martii, Gallicæ & Latine impressæ*: quarum penultima est, *doctrinam Facultatis non esse, quod S. Pontifex sit supra Concilium Oecumenicum. Ultima: Non esse doctrinam nec dogma Facultatis, quod S. Pontifex, nullo accedente ecclesiæ consensu, sit infallibilis.* Quod reliquum est de iure circa sacra restituendo *S. Potestati* rei publicæ, conuenimus; hoc enim habet religio Christiana præcipuum, ut, etsi non auferas *S. rei publicæ Potestati τὸ κρῶς* circa sacra, temperet tamen; & uicissim res publica unita ecclesiæ, eius libertatem non tollit; sed moderatur, saluis & *Principis & Cleri & Populi* iuribus, ut sententiam meam explicauim in *Instit. Iuris Ecclesiastici Lib. 1. c. 3. §. 15.* cuius exemplar, ut Tibi meo nomine offerat bibliopola noster, iussi. Vale, Virorum Optime, ac me ama. Deus te seruet incolumem, ut de pluribus porro bene merearis & coronam iustitiæ sempiternam a Domino adipiscaris. Iterum Vale.

VI.

Spenero S. Sebast. Schmidius.

Argentor. de 27° Nou. 1682. Quas 16. Nouembr. currentis anni ad me dedisti, d. 20. eiusd. recte accepi. Exortum contra Te scribis super *Concionibus de Iustificacione* aduersarium ex pontificiis, *D. Breuingium*, Scholasticum ordinis apud uos Bartholomæani. Audiueram pridem de homine aliqua & scriptum eius inspexi. Ampullatur *Thraso*, quasi *Goliathus* esset. Forte ipse non intelligit, quod scripsit. Videri uult quasi omnem nostratem & pontificiam theologiam deuorasset: adeo mira euomit indignabundo stomacho & crudo. Monstraturum Te illi existimo, quam temere exercitum Iehouæ probro affecerit. Deus bene adiuuet! Ceterum de tribus meam scire cupis sententiam. *Vnum est; quid sentiendum de ordine inter iustificacionem & regenerationem?* Exponis mentem quæstionis. Momento temporis utrumque beneficium esse coniunctissimum dubio uacat, ubi uero de prioritare naturæ quæsitum est, non uideo plane inter nostros conuenire. *Rf. 1)* Non omnium Nostratum uerba eadem esse uidemus, quæ in unam mentem conciliari tamen forte possunt: nisi quod nuper aliquod *uiri non indocti* scriptum uidi, quo regeneratio iustificationi præmittitur; sed existimo uocem regenerationis alio, quam communi modo, sumi. *2)* Quidam in eo, quem scriptura aliquando habet, usu uocabulum regenerationis accipiunt cum ipsa *Formula Concordiæ*. *Vfus ille hic est, quo regeneratio iustificationem includit cum adoptione in filium. Ita apud Apostolum. Tit. 3, 5. Baptismus est lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus Sancti.* Vbi certe regeneratio iustificationem includit: unde mox sequitur, *ut iustificati per ipsius (Christi) gratiam heres efficeremur iuxta spem uite eterne.* Quando autem *3)* accuratius ut tu facis, non tam uerba, quam res, spectemus, quo modo se hæc iuxta ordinem naturæ habeant: magis probatur, quod regeneratio iustificationem sequatur sicut effectus causam. Habes breuiter meam sententiam: quam hic non prolixè probabo, arbitror

tror tamen, cum scriptura fatis conuenire. *Ioh. 1, 12.* *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei esse, credentibus in nomen eius.* Sane quando eum receperunt credentes, seu per fidem in nomen eius; iustificati ab ipso sunt: acceperunt enim meritum & iustitiam eius. Postquam uero ita iustificati sunt, dedit eis potestatem esse filios Dei. *Gal. 4.* *Misit Deus filium suum &c. ut eos, qui erant legi obnoxii, redimeret, ut adoptionem filiorum accipiamus.* Vtique ratione applicationis tum, qui legi obnoxii sunt, a lege liberantur, quando iustificantur & a maledictione liberantur. Iam hæc iustificatio & liberatio a lege eum in finem fit, ut adoptionem filiorum accipiamus. Ergo hæc illam sequitur. Sed plura, credo, ultro Tibi, in scripturis uersatissimo, occurrent. *Alterum est: quo ordine Adamus lapsus, ut naturam prius integram concupiscentia praua & peccato corrumpere?* Quæ hic Breuingius habet, quo modo cum Pontificiorum principiis conciliare possit, non uideo. Notum namque est, pontificios meris naturalibus concupiscentiam allicientem tribuere, sed iustitia imaginis diuinæ ita priuare, ut ne mutire uel ullum actum producere potuerit. Quodsi ante amissam iustitiam actum aliquem produxit, oportet iustitiam istam non fecisse, quod facere debebat: hoc uero ipsum grauissimum peccatum fuisset. Verum autem hoc est, quod *Adamus* in natura integra nullam prorsus habuerit concupiscentiam allicientem, adeo, ut nihil potuerit concupiscere nisi uoluntate liberrima. Vnde, si *Adamo* concupiscentiam aliquam integro tribuere uolumus; necessario tribuenda est mere uoluntaria & liberrima, quæ uero cum innocentia eius consistere nullo modo potuit. Sed nec moram inter concupiscentiam uoluntariam & inter comestionem fructus uetiti scriptura docet. *Gen. 3.* Sed dum uoluit & libuit, fumfit. *Tertium est: Quomodo Adamus, & quo iure, Dei filius in statu integritatis fuerit?* In refutando Breuingio eo minus occupabor; quod Te sciam hoc sufficientissime præstiturum. Quum, quid ego sentiam, tantum quæras, dico: *Adamum* sicut & Angelos per ipsam creationem, uel quod idem erit, per concreatam imaginem Dei, factum esse filium Dei: uel, si mauis, fundamentum filiationis,

nis, ut sic loquar, in *Adamo* fuit perfecta sanctitas & iustitia imaginis diuinæ. Aliud namque est ipsa filiatio; aliud uero eius fundamentum. Filiationi, si in homine spectatur, respondet paternitas in Deo, ui relationis: sicut notum est. Paternitas Dei uero in amore consistit, quo nos tanquam filios amat, & complectitur. Quos namque Deus ut pater amat, ii filii Dei sunt. Fundamentum uero amoris paterni Dei adeoque filiationis diuersum esse potest. In Christo, filio Dei, est generatio ex diuina patris natura. In *Adamo* integro fuit concreta iustitiæ & sanctitatis cum Deo conformitas, seu imago Dei. Amabat namque Deus *Adamum* tanquam creaturam suam sanctam sibi que conformem. In hominibus autem, peccatoribus post lapsum, fundamentum paterni amoris Dei nostræque filiationis est Christus, seu meritum eius & per hoc reconciliatio cum Deo. *Nos namque Deus pater sibi gratos caros, que reddit in dilecto, h. e. in Christo, per quem habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum iuxta diuitias gratiæ suæ. Eph. 1, 6. 7.* Vnde consequentia non ualet a fundamento filiationis *Adami* integri ad fundamentum filiationis *Adami* peccatoris, & nostræ, qui peccatores ex *Adamo* peccatore sumus: licet nos non minus filii Dei simus in Christo dilecti, quam *Adamus* in imagine Dei integer. Hæc sunt, quibus meam de propositis quæstionibus sententiam exponere uolui. Tuum erit de iis iudicare: neque enim præscriptum uolo. Vale optime, laboribusque Tuis Deus ex alto benedicat.

VII.

Iobus Ludolfus ad Spenerum.

A *henburgi d. 26. Mart. 1677.* Gratissima mihi fuit Reu. Tuæ epistola, nuperrime ad me scripta. Pro pio uoto, ut & singulari in me affectu, gratias ago, quas, data occasione, re ipsa habebo. Interim mea studia tibi commendo, quæ ex *sciagraphia Historiæ meæ Aethiopicæ* cognoscere poteris. Duo exemplaria illius procul dubio a Dn. *Iohanne Trischio*, bibliopola, tibi meo nomine tradita fuerunt, quorum alterum Dn. *Wildio Eslingam* mittendum est. In ea reperies Librum III. qui de Theo-

Theologicis & Ecclesiasticis *Abeſſinorum* rebus agit. Ibi multa ex historia primitivæ Eccleſiæ eruenda mihi erunt; reperio enim *Abeſſinos* antiquorum rituum pleraque etiamnum uſurpare. Quamobrem libentiſſime cum peritis antiquitatis eccleſiaſticae conferre ſoleo. Verum totum opus per uniuerſam eruditionem diſfuſum multum temporis & adiutorem idoneum, qui mihi in inquirendis & euoluendis auctoribus ad manus ſit, requirit. Utinam noſtrates, intellecto in tam remotis & barbaris oris Chriſtianismo, plus ſolliciti eſſent de colenda ſincera religione; cuius neglectum hoc noſtro ſeculo cum omnibus bonis merito deploras.

*Folia illa Genealogica Aethiopico charactere ſcripta, quæ Dn. Rittershuſius tecum communicauit, Ao. 1660. a me accepit. Verſionem illorum Latinam illi quoque dedi, quam etiam in opere ſuo Genealogico imprimi curauit. M. Wildium aſſinem tuum eſſe lætor: doctrina & bonitate animi iam pridem mihi notus & probatus; niſi ægre feras litteras noſtras per manus Tuas commeari; mercedem tabellariorum libentiſſime ſoluam. Quam mihi *Tonnam* ad *Superint.* illius loci commendati, recte curauit. Quas ad me in poſterum deſtinaueris, uel Dno. *Tribbehouio*, Conſiliario Eccleſiaſtico, *Gotham*, uel Dn. *Fritſchio*, Bibliopolæ, *Lipſiam*, mittas. Singularis etiam confidentiæ teſtandæ cauſa celare Te, Vir S. R. nolo, me ſingulari quodam interno inſtinctu impelli ad perficiendum opus meum hiſtoricum, præſertim, quum intereſſe uideam rei publicæ tam Eccleſiaſticae, quam litterariæ. Quum uero id præſens mea functio, qua *Collegio Rationariorum* dirigendo præſum, non permittat; aſſidue in id incumbo, ut bona *Ser. Principis ac Dni. mei* gratia ueniam abeundi impetrem. Quo factò nullibi libentiſſime, quam *Francofurti*, pedem meum figerem, ubi & commercium litterarum cum totius orbis eruditis, ſimulque omnium librorum copiam habere poſſem. Vale rectiſſime.*

VIII.

D. Clodius Spenero Sal.

Gieſſæ d. 25. Octobr. 1675. Reddidit mihi nuper Dn. *M. Peters* litteras ad me Tuas una cum tractatu, *Pia Deſideria*, quibus gratius nihil mihi

mihi accidere potuit. Illæ enim amorem erga me Tuum, eumque eundem, qui fuerat olim, enarrabant, atque perpetuum fore talem spondebant; Hæc autem, quanto zelo desudes in emendando hoc seculo perditissimo, ostendebant; utrumque tam gratum quam quod gratissimum. Priori paratissima officia repono, posteriori exoptatos successus viresque & animi & corporis apprecor. Misereatur tandem Ecclesiæ suæ Altissimus, excitetque, Vir Magne, qui tecum militent contra ingruentem Atheismum, & mores seculi Cyclopicos; sospitet te quam diutissime, ut multos possis παραξήλωσαι ad agendam causam Dei feruidius, quam hætenus a pluribus est factum. De reliquo *Huubius* noster tum ob morum pietatem ingenique dotes, tum vero, quod Tuus olim fuerit, & adhuc sit, mihi est gratissimus. Vtus est informatione mea per æstatem in Biblicis, ubi diligentem & attentum deprehendi. Iam ad Rabbinnica pergit, in quibus ut feliciter decurrat, iuuabo modis omnibus. Obtulit, & forsan offeret in posterum, non nihil, pro labore atque informatione, honorarii uel didactri, quod recusauit hac uice, & in posterum me recusaturum hisce prædictum uolui. Iubeto ergo iuuenem sine cura esse, meisque frui laboribus pro lubitu, abstinere uero ab huiusmodi, quum ea sim mercede contentus, quod prodesse possim ei, qui Tuus est, quemque tu adiutum cupis. De auctore libri cabbalistici ex *Sobar* uel excepti uel uersi, quæ narrauisti, grata fuerunt. Rogitarem, ni qua molestum, ut, si qua ulterius innotescat homo, communicare ne graueris. Titulus ille sesquipedalis, nescio quale supercilium præ se ferat, ut fere dubitem, quin uerear, ne prologus epilogo fiat grauior. Liber ille *Sobar*, inter Iudæorum scripta, me iudice, est antiquissimus. Nam, quæ de *Sepher Iezira*, quem *Abramo Patriarchæ* tribuunt, *Iudæi* narrant, meræ sunt aniles næniæ: *Bahir* autem, quamquam partem eius habeam, dubito tamen eam & γνησιως talem, atque sic de uera libri uel auctoris ætate mihi nondum constat. Quæ autem *Capellus*, *Drusius*, *Walterus* de nouitate τῆς *Sobar* effusius detonarunt, & auctoritate caret, & suspectum est, quum ita oporteret, nisi thesin de recens inuentis uocalibus uelint deferere. Interea scriptum est profecto omnium difficillimum, siue uoces, siue phraseologiam

giam, siue rem ipsam spectemus. Magnam me ipsius partem, tum Marte proprio, tum ductu quondam Venerandi mei Præceptoris, *Ezardi*, perlegisse, liquidò gloriari possum; at multa occurrisse in hac parte nondum maxima, *δυσωρητα* immò abstrusa plane, quæ nondum intelligo, fateri non erubesco. Iudæorum hætenus neminem uidi, qui interroganti mihi met de hoc libro, non responderit solitum illud: *Reuelabit hoc Elias, quum uenerit*, adeo, ut laboreni illum auctoris futurum iudicem omnino utilissimum. In hoc unico codice deprehendi *Christianismi* uestigia & testimonia, quod in aliis sæpe pluribus non reperi. Vereor autem, ut dixi, ne hic fetus promissus tantum sit rei futuræ prodromus, atque sic in ipso prologo desinat fabula. At uidebimus; de futuris nimirum iudicare non licet, nisi ei, qui solus nouit omnia. *Res uestiaria* Iudæorum lucem desiderat. Animandus est *uir ille egregius*, ne ab incepto desistat, calcabitque uiam, quam nemo hætenus ingressus est. Utinam omnes hebraicarum rerum periti ad eruendas antiquitates eruendosque commentarios antiquiorum se accingerent, & quæ reperissent, unanimi consensu contra *Iudeos* propalarent, afferentes singuli singula sua tamquam ad commune incendium. Etsi autem huiusmodi non nisi argumentum *κατ' ἀνθρώπων* suppeditent, uti tamen iis possumus contra *Iudeos* tutissime, quod & ipse sum expertus; nec minus Christianum in fide confirmare ualent, si ubique ueritatis nostræ consensus & assensus demonstratur. Tentarunt huius consilii non nihil *Hieronymus de sancta fide*, *Galatinus exscriptor*, *Hornbeck* & alii; sed omnium optime *Raymundus in pugione suo fidei*. Cui quidem scripto, si de nouo conscribere non liceret opus, addi possent, quæ post eum eruuntur. Et certe, quod mihi ab Altissimo concessum est *χαρισμα*, conferam posthac bono cum Deo omne in tale aliquod scriptum, ut in numero habeamus, quibus os obturare possimus *Apelle*, tum ex *scriptis*. tum ex scriptoribus domesticis. Iam autem *Bibliorum* editioni inhæreo, quod Tibi Vir S. R. ignotum non erit, qua, ut spero, feliciter excusa, forsân *Philologum uindicem* euulgabo, qui dicta Biblica, quantum ex Philologia potest subministrari, ab obiectionibus uindicet, rationibus, tum ex usu linguæ, tum ex contextu, desumptis, roboratis singulis

D

lis

lis analogia linguæ &, quod primarium foret, *Hebræorum* auctoritati-
bus; qua in re præiuit *Ameffor* b. m. *Helvici* quoque frustulatum,
quum singula uberrime demonstrare necessum foret. Eius nuper mihi
specimen *Francofurtum*, quod editorem non reperit. Iam per *disputa-*
tiones publicare laboro, ita tamen, ut iustus euadat tractatus. Hæc uiam
sternerent ad uictoriam Iudaicam; sæpe enim contentio maxima est de
dicto. Ne igitur uno libro uel concisum & mutila adducantur, uel in
nimiam excrescat opus; philologica argumenta pro dicti genuino sen-
su hoc pacto colligenda censerem. Sed de his & aliis, alias, si Tuus in
me id permiserit amor iusseritque, plura iudicanda perscribam. Vale
Vir Excellent. & in Ecclesiæ incrementum ac emendationem uiue
quam diutissime.

P. S. De Editione *Bibliorum Hebræorum* si quid habes monere, candidus,
quæso, impertire. Lektionen uariantes, quas sub columna posui, ad cal-
cem libri religandas iudico, ob spatii angustiam: quod si arridet, au-
ctoritate Tua & Typographo idem persuasum ito. Vale.

IX.

Ioh. Buxtorfius Spenero, S. D.

Basil. 5 Martii 1660. Hesterno die litteras Tuas accepi, quæ mihi
fuerunt gratissimæ, & mihi indicarunt Te, quem *Tubingæ* esse
arbitrabar, adhuc *Argentinae* morari. Ad eas statim respondeo per D.
Miegium, qui ad uos reuertens hic hibernauit. Cupit is una cum
itineris socio *Dantiscano*. S. Th. St. Bibliothecam Academicam
Argentorat. uidere, quam ad rem tu procul dubio uiam ipsis mon-
strare poteris. Ceterum ad me quod attinet, sæpe dolebam, conuer-
sationem nostram in acidulis, tam uiolento casu, abruptam esse, ma-
xime, quod non licuerit *Illustrissimo Comiti* pro multis gratis mihi
immerito exhibitis gratias agere, & prout decebat, ualedicere, & bene
precari. Id ut, occasione data, per te fiat, & pro omnibus in me
collatis beneficiis gratias maximas me submitte agere, eidemque &
Illustrissimæ toti eius domui me felicitatem parem & diuinam bene-
dictio-

dictionem omnimodam toto animo precari atque eius Illustr. gratiæ ac fauori me commendare, significes, quanto possum, opera Te contendo. Neque prætereundum mihi est Dn. D. *Junta*, qui prima sanitatis meæ recuperandæ fundamenta sua arte feliciter iecit, atroci morbo depulso. Utinam occasio daretur ei uicissim pro fidei opera & consiliis salutaribus gratitudinem debitam testari. Id me operam daturum cum officiosa a me salute, quæso, per Te resciat. Iter, quod ipso dissuadente susceperam, significa feliciter cessisse per diem, sed nox mihi erat grauis *Hapsæmi*. Gratia sit Deo, qui mei misereri uoluit præsentemque, ut multi ominabantur, mortem hac uice a me depellere. Faxit idem, ut beneficium eius tam in castigando quam in sanando cognoscam, & quod reliquum erit uitæ, ad ipsius gloriam referre queam. Valetudine hæctenus utor mediocri, sed, ut uerum fatear, multum decessisse sentio uiribus & sanitati ad labores sustinendos. Animaduerto fere, ad omnia me in dies fieri tardio-rem, segniorem & difficiliorem, ut de futuris nihil mihi uel aliis polliceri queam. *Filius meus* recudit *Dissertationes meas*, quibus animus est *alias* addere, præsertim in *decalogi præceptis*: sed nihil uel dicere uel promittere audeo. Fiet interea, quod Deus dabit. Ostendam saltem, dum uiuo, me non prorsus otiosum esse, sed publico prodesse cupere, diuina me iuuante gratia.

De uexillis, coloribus, insignibus, inscriptionibus &c. Israelitarum uaria apud Hebræos leguntur, eos præsertim, qui in *Pentateuchum* scripserunt ad *Numer. 2, 2. singuli iuxta uexillum suum*. Videatur *Zohar ibi, Rabb. Beṯtai, Chabkumi, alique*. Plerique omnes putant 12. fuisse uexilla iuxta tribuum numerum. Solus *Abarbanel* ab illis dissentit, qui uult, non nisi quatuor habuisse, uti uidebis. Sed quia hac ipsa hora ad senatum Academicum uocor; non licet nunc plura, nisi hoc adhuc unum, ut me apud Illustrissimum & rari exempli *Principem*, cuius in me gratiam sæpius mihi laudat Dn. *Esencolin*, demisse commendare deuotique mei in eius Celsitud. animi significationem, ubi occasio dabitur, coram prolixè explicare uelis. Vale, Amice Honoratissime, meque Tui amantissimum constanter amare perge.

X.

Frid. Molanus Spenero.

Genevæ 18. Jun. 1661. Constantiam Tuam in semel suscepto amore mei litteræ Tuæ, Virorum Nobilissime, palam faciunt; quo magis verendum mihi est, ne, quantum eo nomine tibi debeam, parum uidear intelligere. Sed ero semper tuus, tuo tibi ære quæsitus, parvus, mancipatus. Sed quid ad Te redibit inde commodi, nisi, ut, quæ in me singulis propè diebus contulisti & adhuc confers, beneficia, male ea collocata haud putes, quippe in rem Tuam, quæ ut in dies augeat, crescat, meliorque fiat tua procul dubio intererit. Perge igitur & me amare, meique curam in te suscipere. Nihil a te, quod non gratissimum. Nemini ego eorum concedam, qui te amant aut bene tibi cupiunt; nemo, inquam, illorum est quo hac in parte sum inferior. Explicatio Magnifici Dn. *Feschii monetæ meæ Massiliensis aliarumque*, Deus nouit, quam grata mihi fuerit. Eo igitur nomine Tibi amicorum optime & Magnifico illi Viro grates ago gratissimas. Si unquam cælum tam propitium mihi redderetur, ut oraculo isto per horam aut duas præsens uti possem, Deus bone, quam felicem me prædicarem? De *Tribonianis, Gallis, Trajanis, Hadrianis, Antoninis piis, Vespasianis, Constantiis, Constantinis, Triumviris, Liciniis, Gratianis, Gothicis* (quorum adhuc insignem accepi) *I. Cesare, Otacilla, Anastasii, Volusianis, L. Rutilio, Diuis Augustis* item de *Balbo* argenteo, cuius formam & inscriptionem addidi. De hisce quid *Magnificus ille Vir* sentiat, nisi graue fuerit, scire maxime desidero. Vides, mi *Spenero*, quam familiariter te habeam, quod ne facerem, nisi persuasum animo meo esset ualde me abs Te amari. *Julia mea Augusti*, est rarissima, ut ipse Dn. *Feschius* iudicauit. (*) Nummi mei cuprei post discessum tuum felicissime creuerunt, plures enim de maioribus quam triginta

(*) Ipsismet figuris æri incisiss Lectori monetæ illas ita representare animus erat, ut *Molanus* eas in epistolæ suæ margine pictas dederat; tempore uero exclusi subsecuturis huiusce Auctoris id reseruatam uolumus.

triginta accepi, & adhuc in dies accipio, qui omnes nondum muniti pro nummis bonæ spei habentur. Promissum *Gordianum* & desideratum Titulum *Saroti* transmitto, qui talis est: *Discours sur les Medailles antiques par M. Lotté. Sarot Medecin du Roy. A Paris MDCXXVII.* Quæsiui hunc Auctorem diligentissime apud Dnos *de Tournes*, Mess. *Chouet* reliquosque; sed nondum potui inuenire. Si forsitan adhuc occurret, transcribam; sed moror Te, *Eruditissime Virorum*, Tuaque studia. Vale igitur & me ama, qui te colere & obseruare numquam cessabo. Magnificos Dnos *Rebhanium* & *Feschium*, qua possum, obseruantia saluto. Dn. *Harsen* & Dn. *Sarrazin* ex animo te salutant & bene rem gerere, & ualere Te, quod & meum est uotum, quodque a Deo O. M. incessanter peto ac contendo, rectissime iuuent, Vale.

M A N T I S S A

duarum Epistolarum itinerariarum Christiani Keuchenii (*) ad Spenerum.

Geneua 10 Oct. 1660. Silentii mei causa hætenus, si mireris forte, ea est, quod nuntius ordinarius, qui semel hinc septimanatim *Basileam* tendit, tertio die post nostrum aduentum, quo tempore aliæ adhuc curæ animum uoluebant, abierit. Interea temporis rem nostram in ordinem quemdam redigimus & iam ea tractamus exercitia, quæ nobis hic inchoanda statueramus, tanto maiore cum feruore, quanto magis ipsa *Galliæ* uiscera intrare properamus. Paucis ergo tibi delineabo successum nostri itineris per *Heluetiam*. Post discessum uestrum *Aguas Helueticas*, locum sane amœnissimum, transuimus, sub uespera *Schaphusi* suscepti humanissime sumus. Præfero iure incolarum humanitatem. Turris hic digna uisu est fortissima die *Winnad* ob *Woth* dicta, quæ instar citadellæ urbem defendere, imo totam destruere possit. De *Rheni* præcipitantiâ nihil dico. Altero die *Steinii Rhenum* iterum transuimus. Oppidum id est haud inelegans, uallo cinctum, trans *Rhenum* in extremo rupis castrum habet, cuius custodes nos explosione tormenti salutabant. Hinc *Constantiam* tendebamus, ubi inter cetera notabiliora, *Ioh. Hussi* carcerem, locum

(*) Pædagogus is erat L. B. de Bilander, cuius tunc comes in itineribus ad exteros erat.

cum degradationis, ut dicunt, & locum sepulturæ uidimus. Sed quod in hoc nec gramen, nec herba ulterius crescat, mera fabula est. Hic in collegio *Iesuitarum* est uir insignis D. Pater *Beckius*, qui ceteros & experientia, quam sibi multa peregrinatione acquisiuit, & humanitate erga extraneos longe excellit, cuius ductu & recommendatione undique ad secretiora etiam admissi sumus. Tertio die *Frawenfeldæ* & per noctem *Vitoduri* quieuius, ubi in curia insignem fornacem miraberis, cuius similem uix alibi reperies. Quarto mane *Tuguri* eramus, ubi senatus nos multo honore affecit. Non enim solum iussit ea, quæ in hac urbe uisu digna sunt, inter quæ præcipuum est *Armamentarium* & *Bibliotheca*, nobis monstrari, sed & præter oblationem multi uini duos ex ordine deputauit *pour nous entretenir*. Sed hæc omnia nihili facio, dum recordor humanitatis, officii, fauoris, & honoris, quem accepimus a Viro Pl. Reuerendo Dn. *Huldrico*, Pastore ibidem primario; de quo summo uiro alia uice scribam. Id solum dico; princeps hic est patronus peregrinantium. Quinto die montem *Heitersperg* præcipitem in superl. gradu transcendimus; hinc per *Melingen* ad *Rusam Lensburg*, oppidum a cuius sinistra castrum fortissimum est *Aralo*, *Schonerwerth*, circa noctem *Oltren* oppidum *Solodurensum* peruenimus. Sexto circa meridiem *Soloduri* eramus. Ibi in turre uetustissima scriptum est:

*In Celtis nihil est Soloduro antiquius unis,
Exceptis Treuiris, quorum ego dicta soror*

Et aliquot germanici uersus, qui poterant non legi. Hora octaua uespertina *Bernam* peruenimus, ubi *armamentarium*, *Bibliothecam*, *curiam*, *ursos* &c. uidimus. Nulla hic humanitas est, nisi penes solum *Bogdanum* Med. Doctorem. Septimo die *Murbam*, octauo *Moudon* seu *Milten* uenimus. Nono montem *Iuram* transcendimus; circa meridiem *Lofanna* & circa noctem *Rollii* fuimus. Decimo tandem die, Deo sint laudes, salubres *Geneuam* circa primam appulimus, itinere & pessima tempestate, quam etiam uix peiorem sperare potuissimus, ex parte fessi. Plura hac uice scribere nequeo. Saltem rogo, ut omnes, quos nobis amicos sciueris, nostro nomine humanissime officiosissimeque salutes, imprimis Clarissimos Professores & inter eos præcipue Magnif. Dn. *Buxtorf*, iam Rectorem, *Brandmüllerum*, *Feschium*, & *Zwingerum*, *Fabrumque* cum suis commensalibus omnibus. Vale, Amice optime, eumque, qui te amicus amat, amare pariter numquam desinas.

Altera.

ALTERA.

Genue Cal. Maji 1660. Describendam nuper tibi partem itineris nostri per Helvetiam; sed, quum iam essem Tiguri, interrompebar; quare restat, ut hinc Genueam pergam. Tiguri itaque salutabis nostro nomine officiosissime Reu. Huldricum, Ecclesie Antistitem, ipsique pro uariis, quas nostra causa habuit, curis gratias habebis maximas. Is tibi monstrabit inter alia poculum Zwinglii, Colloquium Marpurgense in origine, propriis manibus subscriptum ab Oecolampadio, Zwinglio, Bucero, Iusto Iona, Luthero, Melanchrone &c. exhibebitque plurimas litteras familiares a primis illis reformatoribus, ut & Principibus, Saxonie, Palatinatus, Hassie, ad Dn. Zwinglium & eius successorem, Bullingerum, scriptas, quibus nihil gustui tuo magis accommodatum per Helvetiam inuenies. Armamentarium Tiguriense cetera Heluetie præcellit. Videbis in illo arma Tellii, arcum, inquam, sagittam & pugionem, quibus usus fuit, quum filio loco pommum de capite sagitta traiceret. In Bibliotheca miraberis opera quædam Mathematici adhuc ibi uiuentis, cuius nomen memoria excidit. Hinc montem Heitersperg maxime præcipitem transcendimus, tum Melingen, Lentzberg, ubi arx fortissima sub ditione Bernensium, Aralo, Schoenenwerth transiuimus & ab Olten, oppido Solodurense, Solodurum peruenimus, ubi turrem illam antiquissimam in medio urbis sitam spectauimus, cui inscriptum latine: *In celis &c.* Templum maius & Horomanni monumentum ibidem uisu dignum est monstrabiturque tibi in introitu coemeterii bina columna *Fouis & Hermetis* ex monte, dem Hermesbüchel, qui urbi proxime adiacet, huc translata, cuius inscriptio legenda est. Hinc Frawenbrunnum, ubi in plano campo monumentum exstat tale:

*Vxoris dotem repetens Cusinus amara
Dux Anglus, Frater quam dabit Austriacus,
Per mare traiecit, ualidarum signa cohortum
Miles ubique premens arua aliena iugo.
Hoc rupere loco Bernates hostica castra
Multos & iniusto Marte dedere neci.
Sic Deus Armipotens ab apertis protegat Vrsum,
Protegat occultis hostis ab insidiis. 1648.*

1373. Auf Johannstag, Der um die Weinacht war, zu Frawenbrunn ward durch die von Bern vertrieben Das Englische Zeer, davon 800 todt geblieben, Die man in diesem Land die Gulicher genennt, Auch darinn noch vielmehr zerschlagen und zertrennt, Der Zerr, so diesen Sieg aus Gnaden hat beschehret, Sey drumb hochgepreiset und geehret 1648. Bern

Bernæ templum maius & in eo *trophea*, *armamentarium*, *Bibliotheca* & *Anatomia*, *ursi* & eorum educatio uisu digna sunt. Est quoque urbis elegans structura, cuius similem in *Germania* uix reperies. Præterquam enim, quod ædes ex saxo quadrato superbe factis exstructæ sunt, tutus etiam ab omni aeris intemperie urbem perambulare potes. Sed obstupescas si tibi monstrabitur prope templum maius altitudo horrenda, ex qua nuperis annis iuuenis quidam prolapsus, brachio saltem fracto, saluus euasit. Cetera fastuosam quidem incolarum morositatem, sed uix ullam humanitatem, hic reperies. Inde *Murathum* petes, oppidum haud inelegans, ubi prope lacum ædícula, in quam ossa occumbentium *Burgundorum* reposita sunt. Inscriptio itidem duplex est, Latina & Germanica. Hæc a me lecta non est, illa erat talis;

Deo. O. M. Caroli incliti & fortissimi Ducis Burgundie exercitus Murathum obsidens ab Heluetiis cæsus hoc sui monumentum reliquit 1476.

Tum *Wifflesburg* uenitur, ubi rudera plurima in campis sunt, *Wettersings Schulz* oder *Jaghunde*, ubi ephippium *Iulii Cæsaris* cum hebra & calcaribus uideri potest. *Milden s. Moudon* ubi transeundus mons *Iura*, uia non iniucunda quidem sed aspera. *Laussanne* templum maius elegantissimæ est structuræ, cuius interiora omnia fere ex marmore constant. In illo fraudes Episcoporum tibi ostendentur. Præfectus ibi est Nobilissimus *Lentulus*, qui ex antiqua Romanorum familia descendens stirpem suam huc usque demonstrare potest. Nobis fortuna sic non fauit, ut uirum illum humanissimum compellare potuissemus, jam enim absens erat. Hinc iam a dextra iucunda planities, a sinistra locus *Lemanus* & sic per oppida notiora uia amoenissima *Geneuam* usque est.

Quod reliqua attinet in descriptione illius monumenti, quod *Königsfeldæ* exstat, errasti. Non enim *Luzen*, sed *Catharina*, eine Tochter Herzogin, von *Lüsin*, legitur. Versus uero *Mulbaußi* lecti, hi sunt:

*Solothurn der Alte Stamm, By Abram Zyt syn Uhrsprung nam,
Als Natus der erst Monarch was, Wie uns die Bücher zügend das,
Teier in Sirien Nam sy sin, Sy will alzyt ihr Schwester zyn.*

Nunciatum heri ex *Sabaudia* Dn. *Mansini* Cardinalis cognatum esse declaratum Episcopum *Geneuensem* a *Papa*, & hunc obtulisse *Aignon* cum appertinentiis Cardinali *Mazarino* sub conditione, si *Geneuam* expugnaret. Sed hoc nos non mouet, imo animi nostri sunt a *la Sagantine*. Tantum abest, ut pax inter *Suecos* & *Hollandos* firmiter conclusa sit, ut illi ab his iterum magnam cladem passi sint, referuntque *Parisenses* tres *Succorum* naues periisse & quindecim ab *Reutero* captas esse. Deus omnia bene uertat, cui te semper commendatum animitus cupio.

Tantum!

Af 6029

ULB Halle

3

004 065 999

D

Mi

Af 6023

ULB Halle

3

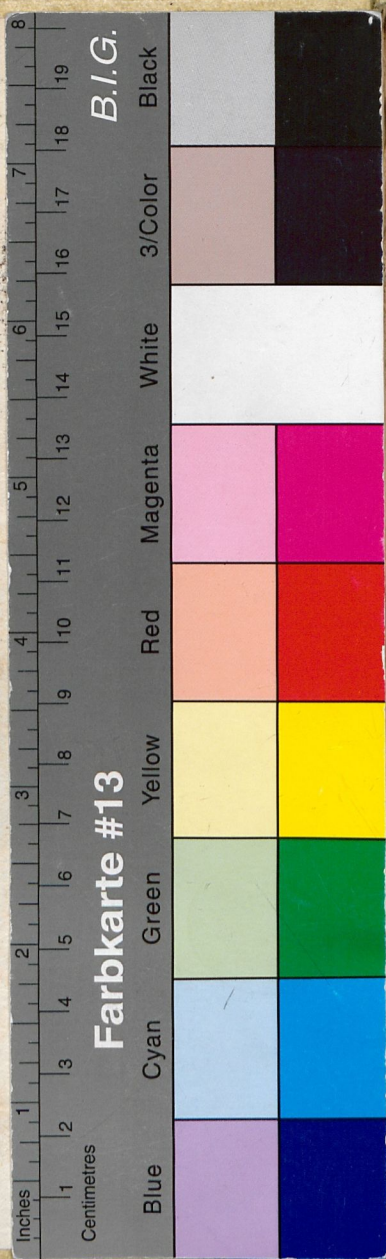
004 808 800

EPISTOLARVM
SELECTISSIMARVM

LEIBNITH
SCHVRTZFLEISCHII
THOMASII
SCHILTERI
SEBAST. SCHMIDII
JOBI LVDOLPHI
JOH. BVXTORFII
CLODII ET
MOLANI

DE CAS.

EX AVTOGRAPHIS NVNC PRIMVM
ERVTA,

PRODROMVM

MAIORIS OPERIS SISTENS,

CVRA

FRID. GEDICKII

V. D. M. PRAESID. ET ERGAST.
SPANDOV.

BEROLINI

APVD J. J. SCHÜTZ. C1010CCXXXXV.